

Lietuvių žurnalistikos istorija Amerikos lietuvių darbuose (iki 1904 m.)

Bronius Raguotis

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos institutas

Bernardinų g. 11

LT 01124 Vilnius

Į lietuvių žurnalistikos istorijos tyrinėjimus dar ne ką įvesdinti Amerikos lietuvių autorių darbai, skelbti knygoje, ypač tos šalies lietuvių periodikoje. Tuo tarpu jų straipsniai ar šiaip medžiaga tomis temomis iškėlė ir nušvietė svarbių mūsų periodikos istorijos reiškinių, leidinių, asmenybių. Kai kuriuos tos istorijos dalykus jie svarstė ar naujai interpretavo pirmieji.

Šioje istoriografinėje informacijoje apibūdinami XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje (t. y. lietuvių spaudos draudimo laikais) Amerikos lietuvių periodikoje ir knygoje pasirodę darbai daugiausia apie mūsų nacionalinės žurnalistikos pradžią ir pirmuosius leidinius. Tie įvairaus žanro raštai aprėpia ano meto lietuvių periodikos atšakas Mažojoje Lietuvoje ir Amerikoje.

Esminiai žodžiai: JAV lietuvių periodika, istoriografinis kontekstas, leidinių pobūdis.

Pirmasis Mažosios Lietuvos lietuviškų laikraščių vertinimas jau pateiktas pirmajame Amerikos lietuvių laikraštyje „Gazietas lietuviška“ 1879 m. Jame Mikalojus Akelaitis iš Paryžiaus, gavęs, tikriausia, iš to laikraščio leidėjo ir redaktoriaus Mykolo Tvarausko susipažinti su tuo leidiniu, rašė, jog Prūsijoje (jo terminu) leidžiami keli lietuviški laikraščiai, bet jie, Akelaičio nuomone, norį „prūsiškus lietuvius paversti į vokiečius, nemėgia jų skaityti tikrieji lietuviai“¹. Nežinoma, kuriuos laikraščius M. Akelaitis turėjo galvoje, bet galime teigti, kad jis lietuviškus laikraščius pradėjo vertinti tautiškumo (t. y. lietuviškumo, tautos dvasios) požiūriu.

¹ Šliūpas J. Pirmutiniai lietuviški spaudiniai Amerikoje// Laisvoji mintis. – 1910, nr.3, p.64-67

Jau 1885 m. Jono Šliūpo laikraštyje „Lietuviškasis balsas“ mėginama į vieną bendrą kontekstą ir tradiciją sieti minėtas lietuvių spaudos atšakas ir jų leidinius. „Lietuviškojo balso“ pirmojo numerio redakciniame straipsnyje „Mūsų kelias“ šis Amerikos lietuvių periodikos leidinys įterpiamas ir į nacionalinės, ir net į pasaulinės spaudos kontekstą ir aplinką². Tai bus bene pirmasis mūsų istoriografijoje bandymas rodyti mūsų nacionalinę periodiką platesniame istorijos fone. J. Šliūpas čia apibūdina spaudos ir rašto, pirmųjų laikraščių atsiradimą, jų pobūdį, istorines sąlygas.

Straipsnyje kiek aptariami iki „Lietuviškojo balso“ (iki 1884) leisti lietuviškieji laikraščiai. Iš Mažosios Lietuvos lietuvininkams skirtos periodikos minimi, J. Šliūpo žodžiais, „berods[...] jau 1832 m. pradėjęs eiti laiškelis bei „Keleivis“, pasirodęs 1849 m.“³. Tas laiškelis neįvardintas, bet aišku, kad mintyje turėti „Nusidavimai apie evangelijos prasiplatimą tarp žydų ir pagonų“. Iš Amerikos lietuvių laikraštijos pristatoma „Gazietą lietuvišką“, 1879 m.) su tokia charakteristika – „daugiau pilna pasakų ne kad naudingų raštų“⁴.

Žurnalistinės giminytės ir tradicijos ryšiai tarp Mažojoje Lietuvoje ir Amerikoje leidžiamos lietuviškos periodikos ir jų sąveikos aptariamoms ir 1887 m. „Vienybės lietuvininkų“ įdėtame tuo metu Detroito kunigų seminarijos studento Kazimiero Valaičio straipsnyje „Laikraščiai lietuviški“⁵. Čia taip pat pranešamos žinios apie ėjusius ir tuolaik tebeeinančius abiejų pusių laikraščius. Tarp išvardintų vienuolikos periodikos leidinių yra tokie Mažosios Lietuvos lietuvių laikraščiai, kaip „Lietuviška ceitunga“, „Tilžės keleivis“, „Keleivis“ ir kiti; iš Didžiąjai Lietuvai skirtos periodikos – jau nustojusi eiti „Aušra“, kurios, autoriaus žodžiais, „prasčiokėliai negali gerai suprast“⁶. Šiame straipsnyje įvardijami tų spaudinių redaktoriai – J. Basanavičius, J. Šliūpas, Martynas Jankus. Kelios žinios (deja, netikslios) pateiktos ir apie „Gazietą lietuvišką“.

K. Valaičio straipsnis svarbus ne tik kaip informacija apie lietuviškus laikraščius. Jame pirmą kartą Amerikos lietuvių periodikoje jau aptariamas mūsų nacionalinės žurnalistikos pradmenų klausimas. Sprendžiant jį, anot straipsnio autoriaus, „daug naudos teikia“ Lauryno Ivinskio ka-

² Mūsų kelias/Rėdytuvė „Balso“ // Lietuviškasis balsas. – 1885 liepos 2

³ Ten pat.

⁴ Ten pat.

⁵ Valaitis K. laikraščiai lietuviški// Vienybė lietuvininkų. 1887 birželio 22.

⁶ Ten pat.

lendoriai, kiti lietuviškos periodikos leidimo sumanymai ir projektai: „... Valančiauskas biskupas Žemaičių – nurodo K. Valaitis, – mįslijo išduot raštą lietuvišką kvartalną arba mėnesinį, ale jo ta puiki mįslis su dideliu negiluku dėl Lietuvos neišsipildė“⁷. To sumanymo datos nepažymėtos, ir jeigu turėtas mintyje 1859 m. „Pakeleivingo“ projektas, tai pateiktos žinios ne visai tikslios („Pakeleivingas, kaip žinoma, buvo sumanytas kaip savaitraštis).

Tačiau šiuosyk svarbu pabrėžti, kad Amerikos lietuvių autoriai 1887 m. domėjosi lietuvių periodikos ištakomis ir užuomazgomis. Tie dalykai plačiau aptarti ir konkretizuoti J. Šliūpo knygoje „Lietuviškieji raštai ir raštininkai“ (1891 m.)⁸.

Šios knygos dviejose vietose svarstoma apie lietuviško laikraščio ir periodikos pradžią. Rašant apie L. Ivinskio veiklą skirsnyje – apybraižoje „Laurynas Ivinskis“ pažymima, jog „aukštaičių Lietuva“ (Didžioji Lietuva – B.R.) tuo laiku neturėjusi laikraščių. „Nei Daukantas, nei Valančiauskas, nei kas kitas, - rašė J. Šliūpas, - dėl nežinomos mums priežasties nepasirūpino prisiųsti į svieta žinių nešėją, nors tai nebuvo dar tuomet uždrausta“⁹. [Tarp kitko dera atkreipti dėmesį į J. Šliūpo pavartotą periodinio leidinio terminą ir pavadinimą – „žinių nešėjas“].

Beveik visai pažodžiui tas pat pakartota ir knygos skirsnyje „Keli žodžiai apie lietuviškus laikraščius“: „Kodėl nei Ivinskis, nei Daukantas, nei Valančiauskas, nei kiti Lietuvos mylėtojai nepasirūpino apie lietuviško laikraščio įsteigimą dabar nėra aiškiai žinoma“¹⁰.

Tie J. Šliūpo teiginiai liudytų, kad jis tada, matyt, dar nežinojo lietuviškų laikraščių („Aitvaro“, 1855–1856 m.; „Pakeleivingo“, 1859 m.) projektų ir pastangų gauti caro valdžios leidimus, taip pat ir priežasčių, dėl kurių tie sumanymai ir projektai nebuvo įgyvendinti.

Kai dėl L. Ivinskio kalendorių, tai J. Šliūpas juos tada traktavo ir kaip leidinius, atstojusius lietuvišką laikraštį. Autorius taip formulavo L. Ivinskio kalendorių vaidmenį ir reikšmę: „Ivinskio „Metskaitliai“ ėmė vietą laikraščių, ir veikiai žmonės labai pamėgo. Už šitąjį triušą Ivinskiui

⁷ Ten pat

⁸ J. Šliūpo ši knyga sudaryta iš jo iki 1889 m. rašytų, iš dalies spausdintų straipsnių ir parengta spaudai J. Šliūpai gyvenant Amerikoje. Specialus jos skirsnis „Keli žodžiai apie laikraščius“ pridėtas 1890 m.

⁹ Lietuviškieji raštai ir raštininkai/ žr.Šliūpas J./ Rašliaviška peržvalga, parašyta Lietuvos mylėtojo, Tilžėje, 1890 (iš tikrųjų išleista 1891 m. –B.R.), p.45

¹⁰ Ten pat, p.233

amžina garbė priklauso¹¹.

J. Šliūpas taip pat pažymėjo L. Ivinskio kalendorių populiarumą. Pasak jo, „tuos kalendorius paprastai laikė kožnas skaityti mokantysis lietuvis, o daugelis vėl mokinosi rašto, idant patys galėtų pasiskaityti kalendorių. Užtai Ivinskio kalendoriai labai yra svarbūs: įtekmė jų ant lietuvininkų labai didelė“¹².

Minėtame J. Šliūpo knygos skirsnyje apie laikraščius pateikiamos iki tol Amerikos lietuvių spaudoje (knygose ir periodikoje) dar nedėstytos žinios apie pirmuoju lietuvišku laikraščiu tada laikytą „Nusidavimai apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų“ ir apie jo redaktorių Frydrichą Kelkį.

Tiesa, to laikraščio pasirodymo data nenurodyta, o F. Kelkis pristatytas „pažįstamu mūsų tautos raštininku“, pateikiant kai kurių duomenų apie jo žurnalistinę veiklą.

Ne visai paisant chronologinės tvarkos, J. Šliūpo knygoje apibūdinti Mažonoje Lietuvoje leisti laikraščiai vietos ir Didžiosios Lietuvos lietuviams, taip pat Amerikoje pasirodę periodikos leidiniai. Tai daugiausia bibliografinės ar biografinės žinios apie leidinius, bet su viena kita jų asmenine, tautine, pasaulėžiūrine charakteristika. Svarbiausiuoju kriterijumi J. Šliūpas laikė leidinių tautiškąjį pobūdį, jo terminais, „tėvyniškumą“ arba „lietuviystę“. Pavyzdžiui, „Konservatyvų draugystės laiška“ (nuo 1882 m.) J. Šliūpas apibrėžė kaip savo linkme „lietuviams nevelytiną“; „Lietuvišką ceitungą“, ėjusią nuo 1878 m., kaip leidinį, kuris „drąsos neturi aiškiai ir atvirai stoti už lietuviystę“ ir kt. „Tikrai tėvynišku laikraščiu“ J. Šliūpas vadina tik „Aušrą“.

Apie „Aušrą“ XIX a. pabaigoje Amerikos lietuvių laikraščiai spausdino nemaža savo autorių ir bendradarbių iš Lietuvos straipsnių. Atskirai ar bendresniame visuomeniniame – žurnalistiniame kontekste jie lietuvių „Aušros“ istorijos įvairius klausimus ir aspektus. Jau 1884 m. J. Šliūpo ir V.T.Kosinskio pasirašytame „Pakvietimo rašte“ „Unijos“ laikraščiu užsimenama ir apie „Aušrą“, ir „Gazietą lietuvišką“¹³. Tų leidinių ypatingumai pažymėti ir 1885 m. minėtame „Lietuviškojo balso“ redakcijos straipsnyje „Mūsų kelias“¹⁴.

¹¹ Ten pat

¹² Ten pat

¹³ Šliūpas J. Rinktiniai raštai. 1977, p.320 -321

¹⁴ Mūsų kelias/Rėdytuvė „Balso“ //Lietuviškasis balsas. 1885 liepos 2.

„Aušros“ tema atsispindi 1892 m. skelbtose Antano Vilkutaičio – Keturakio publicistikos studijose¹⁵, Juozo Adomaičio-Šerno¹⁶, kitų autorių straipsniuose. Tarp jų – 1893 m. J. Šliūpo su Senu Lietuviu (Vincu Pietariu)¹⁷, Petro Mikolainio (P. Čižiškio) diskusinėse pastabose¹⁸. Tuose darbuose nagrinėjami „Aušros“ sumanymo ir kulties, leidimo, redaktorių santykių ir kiti klausimai. Deja, „Aušros“ istoriografai dar nepakankamai panaudoja šią medžiagą, kuri pateikta daugiau lyg ir šalies, gali būti objektyvesnė nei pačių aušrininkų. Tai bene ryškiausiai atsispindėjo 1903 m. skelbtoje medžiagoje apie „Aušrą“. Mat „Aušros“ 20-mečio sukaktis davė itin stiprų impulsą rašyti apie šį leidinį, ypač jo redaktorių ir leidėjų gyvenimo būdą bei jų tarpusavio santykius. Daugiausia medžiagos (atsiminimų, poleminių pastabų ir kt.) tada spausdino „Vienybė lietuvininkų“ laikraštis, kur įdėta ciklas J. Basanavičiaus straipsnių „Iš „Aušros“ gyvenimo“, taip pat Andriaus Vištelio, Martyno Jankaus ir kitų autorių dalykų.

Ši gausi, didžiulioje polemiška medžiaga buvo apvelta asmeniškumų ir emocijų, ginčų ir vaidų, bet iš esmės sudarė ir tebesudaro reikšmingą šaltinį „Aušrai“ ir jos gadynei pažinti¹⁹.

Suprantama, kad Amerikos lietuvių autorius ir leidinius bene pirmausia domino jų pačių periodikos istorija, prasidėjusi su „Gazietu lietuviška“ (1879 m.). Ji paminėta jau 1884 m. – „Pakvietimo rašte“ („Unijos“ laikraščio prospekte), J. Šliūpo straipsnyje „Sena pasaka ir jos visuomet nauja teisybė“²⁰.

Pirmasis Amerikos lietuvių laikraštis „Gazietu lietuviška“ nuo pat pirmųjų atsiliepimų apie ją „Aušroje“ (1885), taip pat Amerikos lietuvių spaudoje („Lietuviškajame balse“, 1885 m.) vertinta kritiškai. Tokią nuomonę, pradėtą ir įtvirtintą J. Šliūpo, vėliau kartojo ir kiti Amerikos lietuvių autoriai bei laikraščiai. Kaip prastos vertės, prolenkiškos dvasios, neįtakingas leidinys jis pristatomas 1893 m. „Vienybės lietuvininkų“ laikraš-

¹⁵ Kultūriški etiudai//Vienybė lietuvininkų.-1892 gegužės 17; Politiškas šūpinys/ J. Avulis/ //Ten pat.1894. spalio 2.

¹⁶ Adomaitis J. Ko mums reikia/Šernas// Lietuviškasis balsas. – 1885 rugpjūčio 20.

¹⁷ Apšvieta. – 1893, nr.13, p.827-841

¹⁸ Mikolainis P. Liūdnos naujienos /Čižiškis P./ // Vienybė lietuvininkų. – 1892 spalio 18,25.

¹⁹ Plačiau apie „Aušros“ ir Amerikos lietuvių bei jų spaudos ryšius žr. Raguotis B. „Aušra“ ir JAV lietuvių ryšiai ir sąveika (1883-1888) // „Aušra“ ir visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje. Vilnius, 1988, p.75-76

²⁰ Šliūpas J. Rinkiniai raštai. Vilnius, 1977, p.321;/ Šliūpas J./ Sena pasaka ir jos visuomet nauja teisybė//Unija. – 1884 lapkr.15

tyje²¹. tokia pat jos charakteristika iš esmės pakartota tame pat „Vienybės lietuvininkų“ laikraštyje ir 1896 m. Ten jis prisimintas kaip „visai menkos vertės“, trumpai gyvavęs, taip ir nepadaręs – pasak autoriaus, – „jokios įtakmės tarp lietuvių, nes lenkiška dvasia kvėpavo“²².

Tačiau tenka pabrėžti, kad jau apie 1891 m. pasirodė ir kiek kitokių „Gazietos lietuviškos“ interpretacijų, atsižvelgusių į leidinių pasirodymo ir gyvavimo istorines sąlygas ir aplinkybes. Pirmasis kitokį požiūrį į „Gazietą lietuvišką“ 1891 m. „Vienybės lietuvininkų“ laikraštyje išdėstė vienas iš aktyviausių Amerikos lietuvių spaudos bendradarbių – Antanas Vilkutaitis – Keturakis. „Gromatose iš Maskolijos“ jis rašė, kad „Gazietą lietuvišką“ „pražuvo“ dėl skaitytojų ir lėšų trūkumo, bet ją vertinant derėtų nepamiršti, jog „šitas laikraštis ėjo dar tada, kada ir pačioje Lietuvoje nebuvo aiškiai pastatyta lietuviško klausimo“²³. [Beje, šiame A.Vilkutaičio-Keturakio straipsnyje lyginama Mažosios Lietuvos ir Amerikos lietuvių periodinė spauda, jos leidimo sąlygos, pobūdis ir kitos aplinkybės].

A. Vilkutaičio – Keturakio išdėstytas požiūris į „Gazietą lietuvišką“ susilaukė šio tokio atgarsio. 1893 m. atitaisydama „Varpo“ (1893, nr. 6) klaidą dėl pirmojo lietuviško laikraščio Amerikoje „Vienybė lietuvininkų“ vėl pabrėžė, kad Amerikos lietuviai „Gazietą lietuvišką“ leidę „anksčiau negu tėvynėje gyvenantieji“²⁴.

Nežiūrint vienur – kitur (1891, 1893 m.) pasigirdusių balsų, kitaip nei iki tol aiškinusių „Gazietą lietuvišką“, tarp Amerikos lietuvių autorių ir po to vyravo kritiška, netgi niekinanti pažiūra į ją.

Išvada. Šiose istoriografinėse pastabose fragmentiškai iškelti Amerikos lietuvių ir jų spaudos darbai apie kai kuriuos mažai tyrinėtus lietuvių žurnalistikos istorijos dalykus. Tai turėtų parodyti tų autorių ir darbų vaidmenį lietuvių žurnalistikos praeičiai tirti.

Įteikta 2007 m. lapkričio 20 d.

²¹ Plymouth ?? 25 liepos// Vienybė lietuvininkų. – 1893 liep. 25

²² Ramanauskas J. Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Jubiliejus! //Vienybė lietuvininkų – 1896 nr. 10

²³ Vilkutaitis A. /Gromatos iš Maskolijos/ Daktaras/ //Vienybė lietuvininkų.-1891 spal. 6.

²⁴ Plymouth, Pa 25 liepos// Vienybė lietuvininkų. – 1893 liep. 25.

The History of Lithuanian Journalism in the Works of Lithuanian Americans (until 1904)

Bronius Raguotis

A number of works by Lithuanian-American authors have as of yet neither been published in books nor included in the research of the history of Lithuanian journalism – especially the works which were found in American-Lithuanian periodicals. Nonetheless, these articles and other materials of the same nature shed light on what historical importance these Lithuanian periodicals had, revealing the actual publications as well as the people behind them. In some cases, it was the Lithuanian-Americans who were the first to consider, or newly interpret areas of the field (i.e. history of Lithuanian journalism).

This historiographical article describes the works concerning the very beginnings of our national journalism (late 19th century – early 20th century) as well as the first publications which were found in the periodicals and books of the Lithuanian-American periodicals. (This was a time period when Lithuanian publications were banned in Russia.) The first translation of Lithuanian Minor²⁵ Lithuanian newspapers were offered in the Lithuanian-American newspaper, *Gazietą lietuvišką* [The Lithuanian Gazette], in 1879. In the paper, Mikalojus Akelaitis wrote that in the land of the Prussians (otherwise, what is known as Lithuania Minor) a few Lithuanian newspapers were being published, but according to Akelaitis, “desiring to become German, Lithuanians in Prussia, who in essence are true Lithuanians did not try to read such publications.”²⁶ Akelaitis began to evaluate Lithuanian newspapers based on their nationalistic perspective (i.e. their Lithuanianess or the spirit of the nation).

Already in 1885, an attempt was made in the paper of the US publisher, Jonas Šliūpas, *Lietuviškasis balsas* [The Lithuanian Voice] to join Lithuanians publications into one mutual context and tradition. In the edited article, “Mūsų kelias” [Our Way] of *Lietuviškasis balsas*’s first issue, the American periodical had worked its way into a national – and

²⁵ Such is called the territory which was until the 20th century governed by German colonists – Germanized Prussians – or in other words, a tribe of the Baltic people called the Prussians.

²⁶ Šliūpas J. Pirmutiniai lietuviški spaudiniai Amerikoje // Laisvoji mintis. [The First Lithuanian Publications in America // Free Mind] – 1910, Nr. 3, pp. 64-67.

even international – context and surroundings.²⁷ This is by far the first publication in our historiography to attempt to show our national periodicals on a wider historical perspective. J. Šliūpas here describes the appearance of the first newspapers of the press and writings, their characteristics, and the historical conditions behind them.

Traditional journalistic ties between the periodicals of Lithuania Minor and America were discussed in Kazimieras Valaitis's article entitled "Laikraščiai lietuviški" [Lithuanian Newspapers] in 1887.²⁸ At that time, Vailitis, a student of Detroit's seminary school, wrote for *Vienybės lietuvininkų* [Of Unity for Lithuanians]. The article told of newspapers from both sides. Among those eleven mentioned are those in Lithuania Minor, such as *Lietuviška ceitunga* [The Lithuanian Zeitung], *Tilžės kelivis* [Tilsit's Traveler], and „*Keleivis*“ [Traveler]. For the first time in a Lithuanian-American periodical, the article touches upon the question of the beginnings of Lithuanian national journalism. The sources of Lithuanian periodicals as well as its very beginnings are broadly discussed and specifics given in J. Šliūpas's book, *Lietuviškieji raštai ir raštininkai* [Lithuanian Writings and Writers] (1891).²⁹

It is well understood that Lithuanian-American authors and their publications were the first who focused their interests on the history of their own periodicals, which had started with *Gazieta lietuviška* in 1879. The prospectus of *Unijos* [Unions] newspaper was already mentioned in 1884.³⁰

From its very reception, the first Lithuanian-American newspaper, *Gazieta lietuviška*, was critiqued harshly – as pro-Polish publication of little worth and as having little influence when it was introduced in *Vienybės lietuvininkų* in 1893.³¹ Around 1891, there were other interpretations concerning *Gazieta lietuviška*. They looked at the conditions and surroundings in which the publication appeared and thrived: when reviewing the newspaper, "it behooves one not to forget that it the paper ran when the 'Lithuanian question' was not clearly presented in Lithuania

²⁷ Mūsų kelias/Ed. by Balsas/ // Lietuviškasis balsas. – July 2, 1885.

²⁸ Valaitis K. laikraščiai lietuviški// Vienybė lietuvininkų. June 22, 1887.

²⁹ This book of J. Šliūpas is made from articles written before 1889 – some published and made ready for press while he was living in the US.

³⁰ Šliūpas, J. Selected Writings. Vilnius, 1977, pg.321;/ Šliūpas J./ Sena pasaka ir jos visuomet nauja teisybė//Unija. [An Old Tale and Its Ever New Truth] – November 15, 1884.

³¹ Plymouth, PA, July 25// Vienybė lietuvininkų. – July 25, 1893.

itself.”³²

These historiographical jottings bring some – albeit limited – attention the published works of Lithuanian-Americans as well as some areas of the history of Lithuanian journalism. This should show that the role of these authors and their works on journalism’s past are in need of being researched.

³² Vilkutaitis A. /Gromatos iš Maskolijos [Books from Maskolia] / Doctor/ //Vienybė lietuvininkų.- October 6, 1891.